

MÁDENIYAT HÁM ONÍN TARIYXÍ TUWRALÍ TÚSINIK

Omirezakova Sahibjamal Genjemurat qızı

Berdaq atındağı QMU «Tariyx» fakulteti

«Tariyx (mámleketler hám jónelisler boyınsha)» qánigeligi 2-kurs studentı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13869568>

Аннотация. *Bul maqalada mádeniyat túsini belgili bir tariyxıy dáwirdiń jámiyetlik-ekonomikalıq dúzimniń, belgili jámiyettiń, eldiń, xalıqtıń turmıstıń ayırım táreplerin qamtıwı, tar mánide mádeniyat degen túsini adam ómiriniń ruwxıy táreplerin bildiriwi haqqında sóz etilgen.*

Гулт сөзи: *Mádeniyat, turmıs mádeniyatı, miynet mádeniyatı, Islam dini, miynet quralları, sanası, ruwxıy baylıqları, kórkem óner, ilim, bilim, din, ádeplilik qağıydaları, dástúrler, mifologiya.*

КУЛЬТУРА И ЕГО ИСТОРИЧЕСКАЯ СОБСТВЕННОСТЬ

Аннотация. *В данной статье набор данных включает в себя различные слои жизни социально-экономической системы определенной исторической среды, определенного общества, государства, народа, например, набор данных представляет собой духовные слои жизни человека.*

Ключевые слова: *Культура, культура быта, культура труда, исламская религия, орудия труда, разум, духовные богатства, художественное искусство, наука, знание, религия, литературные скалы, обычаи, мифология.*

CULTURE AND HIS HISTORICAL PROPERTY

Abstract. *In this article, the data set includes various layers of life of the socio-economic system of a certain historical environment, a certain society, state, people, for example, the data set represents the spiritual layers of human life.*

Key words: *culture, culture of life, culture of work, Islamic religion, tools of work, reason, spiritual riches, art, science, knowledge, religion, literary rocks, customs, mythology.*

Mádeniyat degende biz adamzat jámiyetiniń rawajlanıwındağı belgili basqıshlarında toplağan zatlıq (materiallıq) hám ruwxıy baylıgınıń dárejesin túsinemiz. Ol adamlardıń óz turmısın shólkemlestiriwdegi usıllarında, túrlerinde, olar dóretken ruwxıy hám zatlıq baylıqlarda kórinedi. Mádeniyat túsini belgili bir tariyxıy dáwirdiń jámiyetlik-ekonomikalıq dúzimniń, belgili jámiyettiń, eldiń, xalıqtıń (mısalğa, áyyemgi dáwir mádeniyatı, Qaraqalpaqstan mádeniyatı, mayya mádeniyatı) sonıń menen birge turmıstıń ayırım táreplerin qamtıydı (mısalı, turmıs mádeniyatı, miynet mádeniyatı degen túsini). Tar mánide mádeniyat degen túsini adam ómiriniń ruwxıy táreplerin bildiredi.

Islam dinindegi ellerde mádeniyat dep júritiletuǵın atama mánisi boyınsha induslardıǵı dxarma, qıtaylılardıǵı jen, evropa xalıqlarındağı latinsha kulturaǵa sáykes keledi. Bul tárbiyalaw, bilimlendiriw, rawajlandırıw, kóriklendiriw degen.

Aytıp ótilgenindey, mádeniyat zatlıq hám ruwxıy bolıp ekige bólinedi.

Zatlıq mádeniyat degen túsinikke adam qolı menen islengen Baylıqlardıń bári derlik kiredi. Mısalı, miynet quralları, jay, kiyim, transport hám baylanıs quralları, úy úskeneleri, ıdıs, t. b. lar.

Ruwxıy mádeniyatqa adamnıń sanası, ruwxıy baylıqları, solardan ásirese ádebiyat, kórkem óner, ilim, bilim, din, ádeplilik qağıydaları, dástúrlar, mifologiya, t- b- kiredi.

Eski dáwirlerge baylanıslı arxeologiyalıq mádeniyat degende túsinik bar.

Ol arxeologiyalıq qazıw arqalı tabılğan burın belgisiz yamasa belgililerine uqsas zatlardıń úlğisi. Bul túsinikten ayrıqsha tarixiy áhmiyetke iye hám burın belgisiz bolıp kelgen mádeniyat úlğisi tabılğan orın menen baylanıslı túsinikler kelip shıǵadı. Mısalı, Tazabaǵjap mádeniyatı. Kawınshı, Taǵar mádeniyatı, t. b.

Hár bir jámiyetlik ekonomikalıq dáwirdiń (formaniyanıń) ózine tán kelbeti (tip) bar mádeniyatı boladı. Ol eski mádeniy miyraslarǵı paydalanıw arqalı qalıpleseı. Jańa mádeniyat burıńǵı mádeniy dástúrlardıń jetiskenliklerin unamlı paydalanǵanda, onıń dúnya júzilik, pútkil adamzatlıq belgilerin ushlattırǵanda rawajlanıw durıs baǵdarda baradı.

Shıǵıs elleriniń danaları adamıyat jámiyetiniń alǵa ilgerilewinde, onıń mádeniy erkenlewinde hár bir insannıń ózin-ózi jetilistirip barıwı, óner iyelewge umtılwı kerekligin násiyat etken.

Adamnıń ilimiy-texnikalıq oy-órisi qansha ilgerilegen sayın ol óziniń kún-kórisin, payızlı turmısın jetilistire barıw maqsetinde ózi jasap atırǵan dógerikke jańalandırıwshı ózgerisler engize beredi. Solay etip adam ózin-ózi jetilistirip baradı. Onıń aqıl-oyı menen tabılğan jetiskenlikler jámiyetiniń alǵa ilgerilewine alıp keledi. Arba menen shanadan baslap kóp ret qollanılatuǵın kosmoslıq korabller, tasqa oyıp jazıw menen shópti sanawdan baslap ájayıp kompyuterler bulardıń aynın mısalı.

Mádeniyattıń jasawında, rawajlanıwında dástúrlardıń áhmiyeti úlken boladı. Mádeniyattıń geypara úlğileri áwladtan-áwladqa ushlasıwı arqalı ondaǵı qawimlik, ruwlıq xalıqlıq milliylik belgiler ásirler boyı sarqlanıp keledi.

Qawimniń, xalıqtıń ózi oylap tapqan jańalıqları yamasa sırttan, basqa qawimnen, Bacqa xalıqtan kelgen ayırım úlğilerdiń tásiiri arqalı mádeniyattıń xalıqlıq milliylik kelbetine jańalıq enip baradı.

Mádeniyattıń rawajlanıw barısındaǵı taǵı bir tásirsheń qubılıs — bul mádeniy qatnaslar, baylanıslar hám tásirler. Bul sawda- ekonomikalıq jollar menen de, bir káwimge yamasa xalıqqa ekinshi qawim yamasa xalıq ústemlik etkeni arqalı da, yamasa basqa jollar menen de iske asadı. Mısalı, islam dininiń Oraylıq Aziya ellerine eniwi, bul dinge baylanıslı jazıwdıń, oqıwdıń jańa usılınıń payda bolıwı, arxitektura naǵıs suwret óneriniń rawajlanıwı, h. t. b. buǵan qızıqlı mısıl bola aladı.

Bunnan basqa, mádeniyattıń rawajlanıwında sırtqı tásirdiń bolǵanı anıqlanbaǵan hám onıń bolıwınıń itimalı joq uqsaslıqlar boladı. Mısalı, kóp

xalıqlarda ushırasatúğın aǵayınlı úsh bala tuwralı ertekler, Shıǵıs xalıqlarına taraǵan «Leyli-Májnún» menen german xalıqlarınıń «Tristan hám Izolda» poeması, arxitektura, suwret ónerinde ushırasatúğın uqsaslıqlar. Biri-biri menen mádeniy qatnasta bolmaǵan xalıqlar mádeniyatındaǵı bunday uqsaslıqlar olardı dóretiwshilerdiń kórkemlik sanası menen sheberlik dárejesiniń sáykes keliwinen kelip shıqqan, dep dálillenedi.

Mádeniyattıń saqlanıwına milliy dástúrler girew bolsa, onıń rawajlanıp, kelbetiniń ózgerip barıwına sırtqı tásirler, eldiń ekonomikalıq hám siyasiy baǵdarı da sebebshi boladı. Házirgi kúnniń mádeniyatı adamnıń kúndelikli turmısın barınsha payızlı etiw hám jeńilletiwge baǵdarlanıp atır. Ol ilim hám texnikanın jetiskenliklerine tikkeley baylanısta rawajlanıp kiyatır. Al texnikanıń jetiskenlikleriniń dúnyanıń jaratılısı, keleshegi tuwralı túsiniklerdiń taralıwı. ekologiyalıq qıyınshılıqlar mádeniyattıń geypara túrleriniń kelbetiniń aytarlıqtay ózgeriwlerine, estetikalıq talǵamlardıń ústirtinlesiwine alıp kelmekte. Ol ásirese mádeniyattıń massalıq túrlerinde, mısalı, muzıkada, kinoda, televideniede, suwret ónerinde kórinbekte.

Sonlıqtan da házirgi kúnde biziń názerimiz eski mádeniyattıń ájayıp úlgilerine qayta-qayta burılıp, onnan ruwxıy ómirimizge mádet izleybiz.

REFERENCES

1. Allamuratov.A. «Dúnya mádeniyatı tariyxı» Nókis «Bilim» 1996-jıl 4-5 – betler.